

Izvirni znanstveni članek
UDK 347.67.028

Pomen obličnostnih zahtev pri oporočnih poslih

PETRA LAMOVEC HREN
magistrica prava
mlada raziskovalka
na Inštitutu za primerjalno pravo
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

1. Uvod

Vsakdo, ki je oporočno sposoben, lahko sestavi oporoko in razdeli premoženje glede na svoje želje in preference. Pri tem lahko prosto izbira med različnimi oblikami oporok, vendar se mora držati predpisanih obličnostnih zahtev, ki veljajo za vsako izmed dovoljenih oblik. Zahteve, ki jih vsebuje vsak dednopравни akt, so namenjene štirim temeljnim funkcijam. Oblikovane so z namenom, da oporočitelja opozarjajo na resnost situacije in zahtevajo temeljit premislek. Funkcije so si med seboj v neenakem razmerju, razlikujejo pa se tudi glede na pomen, ki ga imajo pri posamezni obliki oporoke. V prispevku je predstavljen pomen posamezne funkcije glede na temeljne lastnosti ključnih oblik oporok. Če so vse funkcije zelo poudarjene pri pisni oporoki pred pričami, to ne velja pri lastnoročni oporoki, prav tako je nekoliko specifična ustna oporoča. Elektronski zapis oporoče v večini držav ni dovoljen. Kjer ga države že normativno urejajo, je izbira samega medija prepuščena izbiri zapustnika, a vseeno so dokaj strogo predpisane druge obličnostne zahteve glede načina podpisovanja, prič, hrambe ipd. V zadnjem delu je predstavljena vloga obličnostnih zahtev z vidika elektronske oblike oporoče.

2. Zahteve glede oblike oporoče in strogi formalizem

V dednem pravu velja pravilo *numerus clausus* oblik oporok. Oporočno razpolaganje je dovoljeno le v obliki in na način, kot to predpisuje zakon. Zapustnik, ki se odloči razdeliti premoženje, ima na voljo nabor možnih oblik oporok, odvisno od države. To preprečuje morebitno inovativnost in kreativnost zapustnika pri zapisovanju poslednje volje in povzroča suhoparne zapise. A hkrati ravno ta suhoparnost omogoča, da je takoj razvidno bistvo vsebine razpolaganj in odstranjuje dvom o namenu zapisanega.

Sestaviti oporoko je preprosto, drugo pa je sestaviti veljavno oporoko. Da bo oporoka veljala, je treba ravnati pazljivo in natančno, saj postopek ni tako enostaven, kot se to zdi na prvi pogled. Družbe, v kateri ne bi bilo sporov in bi vsi ravnali pošteno, ni. Zato je treba poseči po oblikovanju varnostnih mehanizmov, ki pomagajo zagotoviti, da oporoka pomeni pravo in resnično voljo oporočitelja ter njena interpretacija ne vzbuja dvomov ali negotovosti.¹ Postopek sestave oporoke je dokaj kompleksen in hitro se lahko zgodi, da oporočitelj narobe interpretira zakonsko zahtevo ali je preprosto ne upošteva.² Glavne slabosti obličnosti so zapleti, povezani z neizpolnjevanjem predpisanih zahtev, in stroški, ki so povezani z doseganjem teh zahtev.³ Razumljivo je, da obličnostne zahteve pomenijo tveganje, da zaradi njihovega nedoslednega upoštevanja oporoka ne bo veljavna. Z racionalizacijo postopkov se zmanjša nevarnost, da bi bila oporoka neveljavna zaradi kakšne procesne, bolj tehnične napake oporočitelja.⁴ Vendar je treba biti previden, do kod naj ta poenostavitev poteka. Pretirana poenostavitev pomeni nevarnost, da zmanjša dokazno funkcijo in pridih ceremonialnosti do te mere, da bi izvedbeni akt postal gola formalnost, zaradi česar bi oporočitelj dejanje štel kot nekaj povsem običajnega.⁵

Temeljno načelo oporočnega prava je oporočna svoboda. Načelo je zelo široko zastavljeno – zapustnik lahko s premoženjem ravna, kot želi. Vseeno ta razpolagalna pristojnost ni neomejena, ampak neizbežno prihaja do trka med svobodo razpolaganja in obličnostnimi zahtevami. Oporoke ne more sestaviti po trenutnem navdihu, zanemarjajoč vse predpise, ampak se njegova pooblastila gibljejo znotraj kroga *numerus clausus* oblik oporok. Če želi, da bo njegovo ravnanje učinkovito, mora izbrati eno od oblik, ki jih predvideva zakon.⁶ Če se teh pravil ne drži, nima zagotovila, da bo oporoka prestala sodno presojo, in tvega, da bo sodišče ugotovilo njeno neveljavnost in ravnalo po pravilih zakonitega dedovanja.

Večina pravnih redov zahteva strogo skladnost (*strict compliance*) oporoke z obličnostnimi zahtevami. Vsako odstopanje od popolnega ujemanja je v tem primeru kaznovano z neveljavnostjo oporoke.⁷ Na podlagi analize sodne prakse je mogoče ugotoviti, da sodišča zelo dosledno in dobesedno berejo zakonske akte ter dajejo prednost obliki pred pravo oporočiteljevo

¹ Ker je oporočitelj v trenutku, ko se presoja oporoka, mrtev in posledično ne more pojasniti, ali je predloženi dokument res njegova oporoka in kaj je želel z njo povedati, se lahko ta pomanjkljivost odpravi z uvedbo zahtev, kako mora biti zapis sestavljen, da bo učinkoval. Langbein 1975, str. 492.

² Weisbord, str. 907.

³ Critchley, str. 52.

⁴ Hirsch, 1996, str. 1068.

⁵ Prav tam, str. 1068–1069.

⁶ Langbein 1975, str. 491–492; Boddery, str. 208.

⁷ Langbein 2017, str. 2.

voljo. Pogled je osredotočen na pravilnost oblike do te mere, da teža napake ali nedvoumnost oporočiteljeve volje niti ni pomembna, zaradi česar se namesto oporočnim dedičem prijaznejših rešitev lahko ustvarjajo frustracije.⁸ Nefleksibilnost in neizprosni formalizem sta tako znani značilnosti oporočnega dedovanja ter pripomoreta k ustvarjanju presenetljivih in kdaj tudi nepravičnih odločitev.⁹

V nekaterih državah te napake lahko sanirajo z doktrino neškodljive napake in doktrino znatne skladnosti.¹⁰ Sodobni trend glede presoje oporok potuje v smeri liberalizacije obličnostnih pravil.¹¹ Z omenjenima doktrinama se poskušajo reševati primeri, ko bi bila oporoka neveljavna zaradi povsem banalnih, nepomembnih napak. Čeprav oporoka ne izpolnjuje vseh obličnostnih zahtev, ki so predpisane s statutom, jo lahko sodišče pod določenimi pogoji ohrani in veljavi. Doktrina neškodljive napake je bolj liberalna od znatne skladnosti, obe pa temeljita na obstoju oporočiteljeve volje. Pri doktrini neškodljive napake se zahteva le, da obstaja jasen in prepričljiv dokaz, da je oporočitelj dokument štel za svojo oporoko. V okviru doktrine znatne skladnosti se je v sodni praksi razvil tristopenjski test,¹² po katerem sodišča presojujejo, ali so izpolnjeni pogoji, da bi oporoko lahko šteli za veljavno.

Vendar doktrini nista razširjeni, kot bi pričakovali glede na uporabnost rezultatov, in ju pozna malo držav.¹³ Njuna težava je, ker brišeta jasno mejo med tem, kdaj je oporoka veljavna in kdaj ima napaka take pomanjkljivosti, da je ni mogoče upravičiti niti z uporabo ene od doktrin. Jasen režim se zamenjuje s precej nedoločnim standardom.¹⁴ Države raje ostajajo pri pravilu stroge skladnosti oporoke s predpisi, ki sanira vsako napako v oporoki z njeno neveljavnostjo.

⁸ Weisbord, str. 911–912. Primer skrajnega formalizma je zadeva *In Re Lynch's Estate*. Čeprav sta bili v času sestave oporoke v isti sobi dve priči, je sodišče reklo, da oporoka ni veljavna. Oporočitelj je oporoko podpisal pred eno pričo, ki se je nato še sama podpisala, nato pa za podpis prosil še svojo tajnico, ki je delala zraven. Tajnica ni videla, kako sta oporočitelj in prva priča podpisala oporoko, kar je po mnenju sodišča taka pomanjkljivost, da oporoka ne izpolnjuje zakonskih zahtev glede prisotnosti prič in podpisovanja. Sodišče je svojo odločitev utemeljilo s tem, da čeprav sta bili v istem prostoru prisotni dve priči, pa nista obe hkrati spremljali podpisovanja, ampak je druga priča takrat delala nekaj drugega. Poleg tega ji je oporočitelj šele po tem, ko se je podpisala, povedal, kaj je podpisala. Horton, 2018, str. 2035.

⁹ Rangan, str. 1793; Hall, str. 343–344.

¹⁰ Hall, str. 344.

¹¹ Weisbord, str. 911.

¹² Hall, str. 343–345. Avstralsko sodišče je v primerih *Re Nichol; Nichol v Nichol & Anor*, [2017] QSC 220, in *Re: Yu*, [2013] QSC 322, veljavnost oporoke presojuje v treh korakih: ali se zapis lahko šteje za dokument, ali dokument izraža oporočiteljevo voljo in ali je mogoče trditi, da je oporočitelj zapis štel za oporoko.

¹³ Horton, 2018, str. 2040, 2043.

¹⁴ Horton in Weisbord, str. 25; Horton, 2018, str. 2043.

3. Obličnostne funkcije

Postopek sestave oporoke je »prepreden« s formalizmom in procesnimi pravili. Že od nekdanj je bila pri oporoki za njeno veljavnost bolj kot vsebina pomembna oblika.¹⁵ Za vsako obliko oporoke veljajo bolj ali manj natančna pravila, kako mora potekati postopek sestave in v kakšni obliki mora biti, zaradi česar je zapustnik pri svoji kreativnosti omejen na zakonsko predpisane oblike. Obličnostne zahteve so rezultat dolgoletne tradicije in so namenjene različnim funkcijam.¹⁶ Njihov temeljni pomen izhaja iz dejstva, da je v trenutku, ko pride do realizacije zapustnikovih želja, ta mrtev in ga ni mogoče vprašati za morebitna pojasnila.¹⁷

Če so pravila jasna, se onemogočijo raznovrstni manevri, ali bi lahko oporoko, ki odstopa od predpisanih oblik, šteli za veljavno, prav tako pa dediči ne bodo po nepotrebnem ustvarjali sodnih sporov z upanjem, da jim morda uspe prepričati sodišče, da se določena pomanjkljivost v oporoki lahko spregleda.¹⁸ Sodišča z dosledno in ozko razlago dednopravnih določil omogočajo gotovost in predvidljivost sodnih odločitev. Togi formalizem zmanjšuje tveganje, da se v zapuščinskih postopkih razbohotijo spori o veljavnosti oporoke, zaradi zapletov in dolgotrajnosti pa bi se zmanjševala tudi velikost zapuščine.¹⁹ Formalistične določbe so osredotočene na zapustnika, vendar se postavlja dvom, do kod naj ta zaščita seže oziroma od katere točke naprej se šteje za pretirano in povzroča več težav, kot jih rešuje.

Obličnostne zahteve so oblikovane z namenom, da varujejo in usmerjajo oporočitelja pri sestavi oporoke. Danes se za pionirsko delo šteje članek Ashbela G. Gulliverja in Catherine J. Tilson, v katerem sta ugotovila, da imajo formalistične zahteve tri funkcije: dokazno, solemnitetno in varovalno.²⁰ Če imata prvi dve izjemen pomen, sta zaradi spremenjenih družbenih razmer ostala v dvomu glede vrednosti tretje funkcije.²¹ Istega leta je svoje ugotovitve o obličnostnih funkcijah objavil tudi Lon L. Fuller. Zanimivo je, da so pri analizi obličnostnih zahtev vsi trije ugotovili podobno, čeprav se med seboj niso poznali. Fuller je, za razliko od Gulliverja in Til-

¹⁵ Grant, str. 122. Vsebinska oporoke je pomembna z vidika, da oporočitelj upošteva nujne dediče, razpolaga le s premoženjem, katerega lastnik je on, ne vključi nemogočih ali nemoralnih pogojev.

¹⁶ Weisbord, str. 907.

¹⁷ Langbein 2017, str. 2.

¹⁸ Horton 2018, str. 2043.

¹⁹ McEnery, str. 3.

²⁰ Gulliver in Tilson.

²¹ Časovna točka sestave oporoke se je postopoma odmikala od zadnjega obdobja zapustnikovega življenja in trenutka smrti. Ker je zato oporoko večina oporočiteljev sestavila že prej, ko so bili na vrhuncu življenjskih moči, posebno varstvo, ki bi jih varovalo pred vplivi tretjih oseb, ki bi želele vplivati na izid vsebine oporoke, niti ni bilo potrebno. Poleg tega ima oporočitelj na voljo tudi druge institute, s katerimi lahko razpolaga s svojim premoženjem že za časa življenja, ali obstoječo oporoko kadarkoli prekliče, sestavi novo ali jo spremeni. Gulliver in Tilson, str. 5–10.

sonove, kot tretjo opredelil usmerjevalno funkcijo, medtem ko varovalne funkcije ni vključil v svoje delo.²² Danes so v teoriji vse štiri uveljavljene kot temeljne obličnostne funkcije.²³

Poleg njih imajo obličnostne zahteve tudi druge, obrobnejše funkcije. Oporočna razpolaganja imajo t. i. izrazno funkcijo (*expressive function*) in pomenijo oporočiteljevo poslednjo možnost, pri čemer bo njegovo ravnanje imelo učinke po njegovi smrti. To ima pozitiven psihološki učinek pri sprejemanju lastne umrljivosti.²⁴ Obličnostne zahteve spodbujajo ohranjanje razumnosti in dobre psihološke kondicije zapustnika (*therapeutic function*) in so oblikovane z namenom posebnega varstva družine (*family protection function*).²⁵

Funkcije so medsebojno tesno povezane in se dopolnjujejo.²⁶ Vsaka predpisana zahteva glede določene oblike oziroma izvedbe ima svoj namen, a se razlikujejo po pomembnosti in medsebojnem součinkovanju.²⁷ Če je ena od funkcij nekoč pomenila temelj sestave oporoke, je lahko zaradi sprememb, ki jih s seboj prinaša razvoj družbe in tehnologije, njen pomen danes bistveno manjši.²⁸

3.1. Dokazna funkcija (*evidentiary function*)

Dokazna funkcija ima najpomembnejšo vlogo med vsemi funkcijami.²⁹ Temeljni namen zakonskih zahtev glede upoštevanja predpisane oblike oporoke je v zagotovitvi zanesljivega dokaza o obstoju oporočiteljevega namena.³⁰ Oporoka ne more biti sestavljena na način, kot bi se v danem trenutku zahotelo zapustniku, ampak mora pri njeni izbiri in sestavi slediti predpisanim obličnostnim zahtevam.³¹ Dokazno funkcijo imajo pisna oblika oporoke, lastnoročni podpis in priče.³²

²² Fuller, str. 800–801.

²³ Caldwell, str. 479. Langbein pozneje povzame deli vseh avtorjev in za izhodišče vzame vse štiri obličnostne funkcije. Njegovemu zgledu sledijo tudi številni drugi avtorji. Langbein 1975, str. 492–496.

²⁴ Sitkoff in Dukeminier, str. 144.

²⁵ Obstoj drugih funkcij povzema Rhodes, str. 420.

²⁶ Langbein 1975, str. 497.

²⁷ Prav tam, str. 492. Gulliver in Tilson sta najbolj poudarila dokazno in solemnitetno funkcijo. Tudi Fuller je najpomembnejšo vlogo obličnosti videl v dokazni funkciji. Fuller, str. 800. Hierarhično gledano je najpomembnejša dokazna funkcija. Sledita ji usmerjevalna in solemnitetna, nazadnje pa pride na vrsto varovalna funkcija. Hall, str. 359.

²⁸ To velja predvsem za varovalno funkcijo. V času, ko so zapustniki sestavljali oporoke v zadnjih izdihljajih življenja, je bil varovalni namen obličnostnih določb izrednega pomena. Danes se večina oporok sestavi že prej, ko so zapustniki še čili in zdravi, zato je varovalni namen bolj ali manj le še obstranskega pomena.

²⁹ Hall, str. 359.

³⁰ Langbein, 1975, str. 492; Fuller, str. 800; Caldwell, str. 479; Grant, str. 121; Banks, str. 296.

³¹ Gulliver in Tilson, str. 6.

³² Fuller, str. 800. Po mnenju Gulliverja in Tilsonove imata najmočnejšo dokazno težo pisna oblika in oporočiteljev podpis, kar je bilo pozneje večkrat poudarjeno, na primer Langbein, 1975, str. 525. Boddery, str. 209.

Oporoka mora biti praviloma v pisni obliki, ki je trajna.³³ Le izjemoma lahko oporočitelj svojo oporočno voljo izrazi samo ustno, vendar je taka oblika manj zanesljiva.³⁴ Pisni zapis lahko napiše oporočitelj sam, lahko ga napiše nekdo drug ali je besedilo natipkano. Dokazni vrednosti lastnoročne oporoke in pisne oporoke pred pričami se zaradi različno intenzivne vključenosti oporočitelja razlikujeta.

Lastnoročno zapisane besede, ki jih napiše zapustnik na roke, razkrivajo grafološke in nekatere značajske lastnosti oporočitelja. Lastnoročna oporoka ne potrjuje avtentičnosti samo s podpisom, ampak v njen prid govori celotno besedilo oporoke, saj je napisano na roke, zato ima tak način zapisa večjo težo. Lastnosti, ki jih razkriva lastnoročen zapis in uporabljena terminologija, se lahko primerjajo z drugimi pisanji, ki jih je napravil oporočitelj. Na tej podlagi je mogoče ugotoviti avtentičnost oporoke.³⁵ Oporoka, ki jo sestavi zapustnik sam, s slogom pisanja in besednimi zvezami izraža njegovo osebnost. Personalizacija vsebine ta sklep (da je to delo iste osebe) še dodatno okrepi.³⁶ Analiza jezikovnega sloga lahko pripomore tudi k razjasnitvi morebiti nejasnega oporočiteljevega namena.³⁷

Če pomaga oporoko sestaviti druga oseba, slog pisanja ne izvira več od zapustnika, ampak je že v določeni meri korigiran. Oporoka mora izražati oporočiteljevo voljo in se lahko napiše po njegovem nareku ali prepíše že pripravljen oporočiteljev osnutek. Tak dokument slabše izkazuje avtentičnost zapisa, a ima zaradi trajne oblike pomembno dokazno vlogo glede vsebine zapisa.³⁸

Oporočiteljev lastnoročni podpis je eden temeljnih elementov pisne oblike oporoke. S podpisom zapustnik potrdi, da gre za končno obliko oporoke, in ne le za njen osnutek.³⁹ Poleg tega je podpis pomemben dokaz o pristnosti zapisa in omogoča sodišču, da se prepriča o izvoru oporoke. Podpis je praviloma na koncu dokumenta z namenom, da se onemogoči naknadno dopolnjevanje besedila brez oporočiteljeve vednosti. Praviloma se mora zapustnik podpisati s svojim imenom in priimkom, izjemoma pa nekatere ureditve kot podpis upoštevajo tudi, če se podpiše z vzdevkom oziroma kakšnim drugim nazivom ali če ga podpiše tretja oseba. Čeprav je lahko veljavna tudi tako sestavljena oporoka, gre za odmik od dokazne funkcije.⁴⁰

³³ Horton 2015, str. 1112.

³⁴ Simmons, str. 349.

³⁵ Prav tam, str. 360. Čeprav pri lastnoročni oporoki niso potrebne priče, to ne zmanjšuje njene dokazne vloge, saj ima pomembno dokazno vrednost zapis vsebine, ki ga je oporočitelj v celoti napisal na roke. Boddery, str. 209.

³⁶ Simmons, str. 360.

³⁷ Gulliver in Tilson, str. 6.

³⁸ Simmons, str. 360.

³⁹ Horton 2015, str. 1112.

⁴⁰ Gulliver in Tilson, str. 7.

Če v zapuščinskem postopku nastane potreba po vključitvi strokovnjaka za pisave, lahko ta na podlagi podpisa, ki je sestavljen iz polnega imena in priimka, z visoko stopnjo gotovosti potrdi, ali podpis na oporoki izvira od oporočitelja.⁴¹ Za razliko od pisne oblike ustna oporoka ne vsebuje lastnoročnega podpisa in lahko vzbuja dvom o svoji pravilnosti in resničnosti. Oporočni posli lahko imajo pomembne in daljnosežne posledice, zato je pomembno, da oporoka pomeni zanesljiv in varen dokaz pri izvrševanju oporočiteljeve prave volje. Zaradi tega je pomembno, da so merila, ki se zahtevajo za veljavnost oporoke, postavljena visoko in se vsebina oporočnih razpolaganj in oporočiteljev namen izkazuje z zadostno stopnjo formalnosti.⁴²

Priče, ki sodelujejo v postopku sestave oporoke, s svojimi čutili sprejemajo dražljaje iz okolja. Če se v zapuščinskem postopku pojavi potreba, lahko, odvisno kako dobro se spominjajo dogodka za nazaj, opišejo dogajanje, kot so ga zaznavale, kakšno je bilo zaporedje dogodkov in pojasnijo okoliščine, relevantne v konkretnem primeru. Poleg bolj tehničnega opisa zaporedja dogodkov lahko podajo oris oporočiteljevega obnašanja in mnenje glede njegovega duševnega stanja.⁴³ Čeprav je njihovo dožemanje lahko bolj ali manj subjektivno, je iz opisa še vedno mogoče izluščiti bistvene podatke, ki jih sodišče potrebuje za presojo veljavnosti oporoke. Priče morajo biti prisotne ves čas sestave oporoke. Če to ni tako, je njihova vloga okrnjena, saj lahko zaradi odsotnosti izgubijo pregled nad celotnim dogajanjem in je njihovo izpovedovanje vzeto iz konteksta, zaradi česar so ugotovitve lahko napačne.⁴⁴ Čeprav lahko ima prisotnost prič pomembno vlogo in lahko prispeva k razjasnitvi dokaznega postopka, pretirani formalizem povzroča frustracije pri dedičih in deluje neživljenjsko. To nazorno prikazujejo odločitve v primerih *Groffman v. Groffman*,⁴⁵ *Stevens v. Casdorff*⁴⁶ in *Re Lynch's Estate*.⁴⁷

⁴¹ Pogačnik, str. 12–13.

⁴² Langbein 1975, str. 492–493, 495.

⁴³ Simmons, str. 360.

⁴⁴ Prav tam, str. 357–358.

⁴⁵ *In Re Groffman*, [1969] 1 W.L.R. 733. V navedenem primeru je oporočitelj sestavil pisno oporoko pred pričami, vendar prič nista bili hkrati prisotni pri podpisovanju. Sodišče je sicer reklo, da ne dvomi o verodostojnosti zapisanega in oporočiteljevega namena, vendar oporoka ne izpolnjuje obličnostnih zahtev glede prisotnosti prič in je zato neveljavna. Sitkoff in Dukeminier, str. 147–148.

⁴⁶ *Stevens v. Casdorff*, 508 S.E.2d 610 (W. Va. 1998). V navedenem primeru je oporočitelj sestavil pisno oporoko in se odpeljal do banke, kjer se je pred uslužbenko podpisal na oporoko in prosil, da se podpiše še sama. Namesto tega je uslužbenka vzela oporoko in jo nesla sodelavcema, ki sta se nanjo podpisala kot prič. Priči sta oporoko podpisali v notranjosti banke, medtem ko je zapustnik čakal v avtomobilu zunaj. Sodišče je sicer reklo, da ne dvomi o verodostojnosti zapisanega in je oporočiteljev namen nedvoumen, vendar oporoka ne izpolnjuje obličnostnih zahtev, saj se podpisniki niso podpisali v prisotnosti drug drugega, ter je zato neveljavna. Glover, str. 344.

⁴⁷ *In Re Lynch's Estate*, 161 P.2d 24, 26 (Cal. Dist. Ct. App. 1945). V navedenem primeru je oporočitelj sestavil pisno oporoko pred pričami. Najprej jo je dal v podpis prvi prič, medtem ko druga priča, ki je sedela v isti sobi nedaleč stran in delala, ni spremljala, kaj dela oporočitelj. Šele po podpisu prve priče je prosil še drugo pričo, da bi se podpisala na

Če bi bilo dovoljeno oporočno razpolaganje v obliki videoposnetka, bi imel tak zapis po mnenju teoretikov veliko dokazno vrednost. Videoposnetek omogoča neposreden vpogled v dogodek, ko je oporočitelj želel razpolagati s premoženjem za primer smrti. Sodišče lahko spremlja izjavo oporočitelja, kot če bi bil ta pred njim, in ni odvisno od izpovedb prič, ki so subjektivne. V nekaterih primerih je bil videoposnetek sprejet kot dokazno gradivo ali se ga dovoljuje kot način avtentifikacije, ne more pa učinkovati kot samostojna oblika oporoke.⁴⁸

3.2. Solemnitetna funkcija (*ritual oziroma cautionary function*)⁴⁹

Svečanost postopka ustvarja tak vtis v želji, da bi oporočitelj razlikoval dejanje sestave oporoke od drugih, vsakodnevnih opravil.⁵⁰ Pri oporoki ne gre za mimobežen klepet, neformalen pogovor s prijatelji ali pisanje sporočila znanцу. Oporoka mora biti rezultat tehtnega premisleka oporočitelja in ne posledica impulzivnega ravnanja ali enkratnega čustvenega dogodka. Niso problematična sama čustva, ampak če so bile te enkratne emocije vzgib, da je oporočitelj sestavil oporoko na način, ki sicer ne izraža prave volje, ampak je zgolj posledica pretiranega vznburjenja, ko so čustva prevladala nad razumom.⁵¹ Čeprav posledice ravnanja zapustnika nanj nimajo vpliva za časa njegovega življenja, imajo širše družbene vplive, zato je pomembno, na kakšen način so sestavljene. Ceremonialne zahteve spodbujajo zapustnika k skrbnemu premisleku, ali je sestava oporoke v obliki in na način, kot jo ima v mislih, res tisto, kar želi doseči.⁵² Predpisane zahteve zagotavljajo, da oporočitelj ravna drugače, kot ravna v drugih življenjskih situacijah, kar omogoča vzpostavitev jasne ločnice med aktom sestave oporoke od dejanj sestave drugih pisanj.⁵³

Sodišče ne sme biti v dvomu glede umestitve oporoke.⁵⁴ Lahko je povsem jasno, da gre za osnutek, lahko pa je meja med osnutkom in dokončnim zapisom zabrisana in se pojavi dvom o njegovi kvalifikaciji, od česar je odvisno, ali bo imel pravne posledice ali ne. Dediči v upa-

listino. Sodišče oporoke ni štelo za veljavno, ker prič nista hkrati sodelovali v postopku sestave in ker je oporočitelj šele po podpisu seznanil drugo pričo z dejstvom, da je podpisala njegovo oporoko. Horton, 2018, str. 2034–2035.

⁴⁸ Beyer in Hargrove, str. 884; Crawford, str. 764.

⁴⁹ V strokovni literaturi se pojavljata tako izraz *ritual* kot tudi *cautionary*. Čeprav je za slednjega ustrežnejši prevod v smeri svarila, prevajanje po namenu oziroma vlogi funkcije ni najustrežnejše. Pri prevodu sem se osredotočila na jezikovno vlogo besed, in ne na njihov namen, ki ga zasledujejo, zato sem sledila prevodu *ritual*. Obličnostne zahteve zahtevajo bolj slovesno, pompozno ravnanje, čemur ustreza izraz solemnitetna, namen takega ravnanja pa je, da se zapustnika posvari pred njegovim ravnanjem in se ga opozori nanj.

⁵⁰ Simmons, str. 350.

⁵¹ Bodderly, str. 208.

⁵² Fuller, str. 800; Banks, str. 296; Grant, str. 121.

⁵³ Gulliver in Tilson, str. 3.

⁵⁴ Prav tam.

nju, da bodo prejeli (del) zapuščine, v zapuščinskem postopku kot zapustnikovo poslednjo voljo predlagajo raznorazna pisma, dnevnike ali druge zapise, ki jih je zapustnik v življenju lastnoročno napisal. Ker je oporočitelj mrtev in ga ni več mogoče zaslišati, kaj je želel narediti s predmetnim zapisom, je treba analizirati okoliščine, ki so bile glavni vzrok sestave oporoke.⁵⁵ Osnutek se od oporoke loči po tem, da gre za neko še nedokončano idejo, ki jo želi zapustnik še premisliti. Posledično manjka tudi oporočiteljeva volja glede učinkovanja zapisa.⁵⁶ Osnutek ni pravno relevanten, zato se ga ne sme enačiti s končnim zapisom oporoke, ki je pravno učinkujoče dejanje. Vendar solemnitetna funkcija ne predvideva kakšnih posebnih postopkov ugotavljanja dokončnosti zapisa. Slednje je mogoče ugotoviti na podlagi načina in vsebine zapisa, uporabljene terminologije in drugih okoliščin, ni pa to vedno povsem jasno.⁵⁷

Sicer neizrazito, a vseeno pomensko vlogo ima tudi material, na katerega je oporočka napisana, čeprav nobeni predpisi ne določajo, katere materije so dopustne in katere ne. Če gre za debelejši, dražji papir, ta vzbuja oporočitelju močnejše občutke in še poveča zavedanje, da se na papir zapišejo le že dokončno oblikovane želje.⁵⁸ Dokončnost odločitve je mogoče razbrati tudi iz vsebine oporoke. Besedilo je napisano na način, ki odstopa od vsakodnevnih, običajnih zapisov ter razodeva oporočiteljeve želje in preference.⁵⁹

Najizrazitejšo opozorilno vlogo imata oporočiteljev podpis in prisotnost prič.⁶⁰ Vsaka pisna oporočka mora imeti oporočiteljev podpis. Čeprav ima podpis tudi pomembno dokazno vrednost, je njegova primarna funkcija solemnitetna. Praviloma se podpisujejo le pomembnejši dokumenti, ki povzročijo določene pravne posledice. V primerih, ko se zahteva podpis, je podpisnik veliko previdnejši, kaj podpisuje, in ne podpiše kar česarkoli. Vsak zapis, kot je na primer nakupovalni seznam živil, napisan na listek papirja, še ne zahteva podpisa, zato mu pisec niti ne posveča pretirane pozornosti. A če sestavi dokument, ki ga na koncu tudi podpiše, bo že med sestavljanjem veliko pozornejši na vsebino zapisa in bo napisano podpisal le po premisleku, ali to res želi storiti. Morda lahko gre v primeru trgovinskega listka za osnutek oporoke, a podpis je tisti ključni element, ki spremeni status dokumenta iz osnutka v končni akt. Podpis zagotavlja, da je oporočitelj svojo končno odločitev sprejel zavestno in po predhodnem premisleku. S podpisom potrdi svoje napisane misli ali stališče in navzven pokaže, da ne gre le za nepomembno kracanje po papirju, s čimer zapisu daje pomembnejšo vlogo. In

⁵⁵ Simmons, str. 352.

⁵⁶ Horton 2015, str. 1133.

⁵⁷ Hall, str. 360–361. Tudi Simmons poudarja, da je v določenih primerih težko izlučiti oporočiteljev namen in odločiti, ali se pisni zapis lahko šteje za oporočko ali gre le za njen osnutek. Simmons, str. 360.

⁵⁸ Simmons, str. 357.

⁵⁹ To je mogoče izraziti z uporabljenimi terminologijo, ko se uporabijo strokovni izrazi, redkeje uporabljene besede, morebiten arhaični slog pisanja, sama formulacija besedila je drugačna.

⁶⁰ Caldwell, str. 479; Sitkoff in Dukeminier, str. 145.

ravno to je namen solemnitetne funkcije, ki si prizadeva, da bi oporoka izražala premišljenost in odločenost.

V solemnitetni vlogi, podobno kot lastnoročni podpis, nastopa tudi pisna oblika, ki ni vedno nujni pogoj za veljavnost oporoke. V primeru izrednih razmer je dovoljena ustna oblika oporoke. Težji obliki manjkata tako podpis kot pisna oblika, a po mnenju zakonodajalca glede na izrednost situacije priče dajejo zadostno garancijo, da se lahko upošteva.⁶¹ Čeprav je v svoji goli obliki zelo izpostavljena zlorabam, daje prednost načelu oporočne svobode in rešuje zapustnika pri njenem izvrševanju.

Da je sestava oporoke poseben obred, kaže tudi vključitev prič. Zahteva po vključitvi prič terjaja od oporočitelja dodatno zavzetost, saj mora poiskati osebe, ki izpolnjujejo pogoje biti priča in so pripravljene sodelovati pri sestavi. Pomembno je, da so priče verodostojne, nepristranske in zanesljive.⁶² Aktivno ravnanje oporočitelja zahteva od njega posebno skrb, s čimer se povzroča, da je sestava oporoke dalj časa predmet razmišljanja. Poleg tega oporočitelj navzven jasno pokaže resen namen. Postopek se vodi po določenem protokolu, kar utrdi prepričanje sodelujočih, da pri zapisu ne gre več samo za osnutek, ampak za končno obliko oporoke.⁶³ Namen prič je, da s svojo prisotnostjo dajo pridih pomembnosti in pri zapustniku vzbudijo morebitne občutke resnosti in pomembnosti.⁶⁴

Za razliko od pisne oporoke pred pričami ima lastnoročna oporoka veliko slabšo solemnitetno funkcijo. Lastnoročne oporoke lahko sodišču ustvarjajo kopico težav in so nezanesljive.⁶⁵ Pri lastnoročnem zapisu praktično ni nobene ceremonialnosti, saj sodeluje izključno zapustnik. Postopek sestave je res enostavnejši, vendar lahko ta lahkotnost pozneje povzroči dvom o oporočiteljevem namenu. Ker ne sodeluje nihče drug razen zapustnika, presoja temelji samo na okoliščinah, ki jih je mogoče razbrati iz primera, saj preprosto ni prič, ki bi jih lahko zaslišali. Določene indice je mogoče razbrati iz oporoke, poleg tega je lahko oporočitelj vključil stavke, ki izrecno poudarjajo, da gre za končno obliko, in olajšajo celotno presojo. Težavni pa so primeri, ko gre za enostavni zapis, na primer »Vse naj dobi A. A.« Zahtevnost povzroča jedrnatost zapisa, ki sodišču odpira dvom, ali je oporočitelj tak zapis štel za dokončno oporoko ali gre za njegovo predhodno fazo. Zato veliko večjo gotovost dajejo vsi tisti primeri, pri katerih je šel zapustnik skozi celoten ritual s pričami. Pričakovano je, da oporočitelj prič ne bo vključil v prehodnih fazah, ko bo še razmišljal o osnutku, ampak šele, ko bo šlo za njegovo končno obliko. Zato sodelovanje prič v zadostni meri kaže na odločenost zapustnika, da je zadevo

⁶¹ Grant, str. 121–122.

⁶² Simmons, str. 350.

⁶³ Horton 2015, str. 1133; Simmons 2016, str. 35; Hall, str. 361.

⁶⁴ Simmons, str. 357.

⁶⁵ Prav tam, str. 352.

dokončno premislil in želi sestaviti končni zapis.⁶⁶ Poleg tega lastnoročne oporoke ustvarjajo vrsto sporov. Ker so okoliščine sestave znane le zapustniku, ki je mrtev, to opogumlja dediče, da v zapuščinskem postopku predložijo raznovrstne oporočiteljeve zapise kot potencialne oporoke in v nadaljevanju sprožajo spore glede presoje veljavnosti teh dokumentov.⁶⁷

3.3. Usmerjevalna funkcija (*channeling function*)

Usmerjevalna funkcija se izraža preko vloge jezika in pomena komunikacije. Prvi je usmerjevalno funkcijo obličnostnih zahtev opisal Fuller.⁶⁸ Predpisana oblika je kot neke vrste okvir, v katerega oporočitelj lahko umesti svoje dejanje, ter način za učinkovito in pravno priznano izražanje namena. Zapustnik mora svojo poslednjo voljo izraziti na način, ki je predpisan z zakonom in prepoznan v postopkih pred sodišči.⁶⁹ Skladnost oporoke s predpisi se kaže v znatni podobnosti oporok glede sestave, jezika in tudi vsebine. Standardizacija oblike oporok zagotavlja enotno podobo, koristi od nje pa imajo tako zapustniki, ki sestavijo oporoko, kot tudi sodišča, ki jo pozneje obravnavajo.⁷⁰

Pri razumevanju te funkcije je Fuller podal analogijo z jezikom. Pri komunikaciji gre za logično izmenjavo besed. Kdor želi govoriti z drugo osebo, mora pravilno izbrane besede po predpisanih slovničnih pravilih oblikovati v smiselno zaporedje, da dobi oblikovani stavek določen smisel in pomen.⁷¹ Vendar zgolj upoštevanje slovničnih pravil še ne zadostuje za ustrezno pravniško izražanje. Poznati je treba tudi pravilen pomen pravnih institutov. Pravni laik pogosto ni več kompleksnega pravnega jezika, pri čemer lahko ima neka beseda v pogovornem jeziku drugačen pomen kot v pravnem. Le pravilno izbrani pravni termini bodo dosegli želeni učinek.⁷²

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Horton 2015, str. 1134.

⁶⁸ Fuller.

⁶⁹ Fuller, str. 801; Banks, str. 296; Hall, str. 359.

⁷⁰ Standardizacija je mogoča le v omejenem obsegu. Mogoče je oblikovati skupni zunanji okvir, ki se potem napolni glede na zapustnikove želje, in poskrbeti, da se terminološki izrazi dosledno in enako uporabljajo. Mogoče je tudi oblikovati enoten obrazec, kako naj bo videti zapis delitve premoženja. A samega vsebinskega jedra, komu se razdeli katero premoženje, se ne da poenotiti.

⁷¹ Fuller, str. 802; Langbein 1975, str. 493–494.

⁷² Fuller, str. 802; Langbein 1975, str. 494. Uporaba jezika ni predpisana, vendar odvetniki in spletni ponudniki oporok (ki ponujajo pomoč pri sestavi ene od klasičnih oblik oporok) radi uporabljajo strokovni jezik. Čeprav je na ta način dokument oporočitelju bolj tuj, je pomembno, da ga sodišče takoj prepozna kot oporoko. Hall, str. 360.

Oporočitelja skozi postopek sestave oporoke usmerjajo obličnostne določbe, ki mu kažejo pot, da sestavi pravno veljavno obliko oporoke.⁷³ Še priporočljiveje je, če pri tem sodeluje oseba, večča pravnega jezika.⁷⁴ Oporoka, ki je sestavljena s pomočjo pravnega strokovnjaka, je varen in zanesljiv način materializiranja oporočiteljevih želja na papir. Oporočitelju se ni treba vznemirjati, ali bo oporoka prestala sodni preizkus veljavnosti. Niti se ne zahtevata kakršnakoli inovativnost in iznajdljivost, ampak se precej šablonsko uporabi ena od predpisanih oblik. Prav tako je s strokovno sestavo olajšano delo sodišča.⁷⁵ Sodišče v primeru skladne oblike lažje pripozna predlagani dokument kot oporoko. Hkrati nima dvomov glede vsebine, kaj je oporočitelj želel povedati, saj so pravni termini uporabljeni pravilno in nedvoumno. Poleg tega hitreje delo sodne administracije omogoča krajše postopke in s tem manjše stroške, zaradi česar se več zapuščine ohrani za dediče.⁷⁶

Nekoliko slabšo usmerjevalno funkcijo ima lastnoročna oporoka.⁷⁷ Zapustnik lahko svojo poslednjo voljo zapiše na različne načine, od tega, da je oporoka videti kot kakšen uradni dokument, do primerov, ko gre za zapis v osebni dnevnik ali na trgovinski listek. Lastnoročna oporoka, ki se ne začne eksplicitno z navedbo besede »oporoka« v začetnem delu in v jedru zapisa vsebuje poleg razpolagalnih določb še vse mogoče navedbe od poslovilnih pisem do vključitve šal in spominov na skupne trenutke, se na prvi pogled bistveno ne razlikuje od drugih, vsakodnevnih zapisov zapustnika. Ker je besedilo pisal oporočitelj sam, brez pomoči strokovno usposobljene osebe, lahko zapis odstopa od predvidenega pravnega okvira, kako naj bi bila oporoka videti, niti na to ne nakazuje uporabljena terminologija. Kanaliziranje oporočiteljeve volje v uresničitev želenih pravnih posledic tako dokaj hitro postane negotovo in se lahko pri sodni presoji pojavi dvom, kaj je zapustnik z zapisom sploh želel sporočiti.⁷⁸ Sodišča se namreč pogosto ukvarjajo s primeri, ko je iz nekega dokumenta mogoče razbrati oporočni namen, sam zapis pa ne spominja na oporoko, ampak na neuradno pismo družinskim članom.⁷⁹

⁷³ Sitkoff in Dukeminier, str. 145.

⁷⁴ Fuller, str. 802; Langbein 1975, str. 494. Uporaba jezika ni predpisana, vendar odvetniki in spletni ponudniki oporok (ki ponujajo pomoč pri sestavi ene od klasičnih oblik oporok) praviloma uporabljajo strokovni jezik, da je takoj razvidna narava dokumenta. Hall, str. 360.

⁷⁵ Bodderly, str. 210; Caldwell, str. 479. Fuller meni, da je Ihering pretirano poudaril pomen oblike, saj so formalnostni elementi v določeni meri zaznavni pri vsaki pravni misli, in ne le v primerih, ko mora sodnik presoјati izpolnjevanje obličnostnih zahtev. Fuller, str. 801.

⁷⁶ Langbein 1975, str. 494.

⁷⁷ Hall, str. 361.

⁷⁸ Langbein 1975, str. 494; Hall, str. 360.

⁷⁹ Fuller, str. 804.

Z namenom odpraviti navedene dvome in negotovosti usmerjevalna funkcija poziva k strokovnemu zapisu oporoke. Usmerjevalna funkcija obličnostnih zahtev je namenjena temu, da se lahko besede učinkovito oblikujejo na način, ki bo jasno izražal oporočni namen, in zapis ne bo vzbujal dvomov glede kvalifikacije zapisa za oporoko. Čeprav besedilo zapiše oporočitelj sam, brez tuje strokovne pomoči, lahko sestavi kompleksno in nedvoumno oporoko, ki bo brez težav prestala sodno presojo. Pomembno je, da se natančno izraža in sprti skrbi za čistost jezika in razumljivost zapisanega. Tako prečiščeno besedilo omogoča, da se da brez sence dvoma ločiti vsakodnevne dokumente od dokumenta, ki pomeni oporoko.

Najslabše je usmerjevalna funkcija zastopana pri ustnih oporokah.⁸⁰ Pri ustni oporoki oporočitelj niti nima možnosti, da bi ponovno prebral in popravil zapisano besedilo, ampak sledi toku misli. Če je v stresu ali negotov, lahko hitro pride do napak, preskakovanja, zamenjave pojmov ali drugih nepravilnosti, ki otežujejo ali celo onemogočajo izvršitev oporoke.

3.4. Varovalna funkcija (*protective function*)

Ena temeljnih lastnosti oporoke je, da izraža oporočiteljevo poslednjo voljo. Z njo oporočitelj izrazi svoje poslednje misli in želje, ki se nanašajo na posledice, ko bo umrl. Pove lahko, kako želi biti pokopan, izrazi občutke glede odnosov z drugimi, se pošali in opraviči za svoja ravnanja ter med drugim tudi razdeli premoženje. Če zapisane misli v smislu poslovnih besed niso pravno relevantne, to nikakor ne velja za določbe, ki zadevajo premoženje. Ker delitev premoženja pomeni pomembne finančne transferje, je zelo pomembno, da ne pride do kakršnega koli defekta volje. Namen obličnostnih zahtev je zato tudi v zaščiti oporočitelja, da ravna, kot želi, v skladu z načelom oporočne svobode.⁸¹

Ranljivejše skupine ljudi so bolj dovzetne za zunanje vplive okolja, ki so jim izpostavljene, zato se lahko zgodi, da oporoka ne izkazuje prave in resnične volje oporočitelja.⁸² Z varovalnimi določbami se res poskuša varovati zapustnika, vendar se hkrati gleda na človeka in človeško naravo najbolj pesimistično, kot da so zapustniki osamljeni, nemočni imetniki premoženja, ravnanje potencialnih dedičev pa je usmerjeno le v koristljubje.⁸³ Vendar potreba po posebni skrbi in pomoči nemočnemu zapustniku pada. Varovalne določbe so nekoč, ko so se oporoke večinoma sestavljale na smrtni postelji, imele smisel. V obdobju pred 19. stoletjem je varovalna funkcija imela pomembno vlogo pri zaščiti oporočiteljeve poslednje volje. Psihofizične sposobnosti oporočitelja so bile v takih situacijah pod zelo velikim vplivom močnih čustev,

⁸⁰ Langbein 1975, str. 494.

⁸¹ Banks, str. 296; Grant, str. 122.

⁸² Grant, str. 122; Bodderly, str. 209–210.

⁸³ Gulliver in Tilson, str. 10–12.

zaradi česar je lahko bila okrnjena sposobnost presojanja in razumevanja.⁸⁴ Če je bil v trenutkih nemoči in pešanja obkrožen z grabežljivimi dediči, ki so želeli izkoristiti oporočiteljevo zdravstveno stanje, so s svojim vedenjem in govorjenjem lahko vplivali na zapustnika na način, da je sestavil oporoko, ki pravzaprav ni odsevala njegove volje, ampak želje navzočih oseb. S tem so si lahko na nepošten način pridobili premoženjsko korist, ki je sicer ne bi imeli, če bi delovale varnostne kontrole.⁸⁵ Danes je situacija spremenjena, saj praviloma oporoko sestavi oporočitelj na višku svojih življenjskih moči in ob pomoči pravno podkovane osebe. Osebe, ki imajo v lasti premoženje, so pogosto sposobnejši in dominantnejši člani družbe, zdrav oporočitelj pa je praviloma zmožen braniti in zagovarjati svoje interese.⁸⁶ Poleg tega pravo ponuja številne ukrepe, s katerimi je mogoče sankcionirati različne oblike vsiljevanj, in lahko vsak trenutek prekliče neželena oporočna določila.⁸⁷

Nadalje se pri presoji smiselnosti varovalne funkcije postavlja vprašanje, zakaj razlikovati med *inter vivos* pravnimi posli in oporočnimi posli. Pri obeh je mogoče prenesti premoženje z ene osebe na drugo, a za drugo veljajo veliko strožji pogoji izvedbe tega prenosa.⁸⁸ Če je bila varovalna funkcija nekoč v preteklosti izredno pomembna, se taka utemeljenost njene vloge danes postavlja v negotov položaj.⁸⁹

Vloga varovalnih določb pri lastnoročni oporoki je majhna, saj ne daje nobenega zagotovila, da zapis ni rezultat nedovoljenega vpliva, sile, grožnje ali zmote. Na svobodno voljo je mogoče le sklepati na podlagi načina zapisa. Pri oporočitelju, ki piše oporoko sam na roke, je razviden tok misli, pisava teče neprekinjeno in bralec lahko iz sproščenosti zapisa hitro prepozna, ali so bili stavki na silo zlepljeni skupaj ali je zapustnik ravnal svobodno in premišljeno, ne da bi kdo vplival nanj. Ker oporočitelj tudi ni natančno seznanjen, kaj naj bi oporoka vsebovala, lahko besedilo zastavi širše in poleg oporočnega razpolaganja pojasni, zakaj je razdedinil nekega dediča oziroma zakaj je določil neenake deleže različnim dedičem. Vključi lahko tudi šale, pokomentira svoje življenje ali življenja drugih, vključi ljubezensko besedilo. Tak način pisanja in vključitev dogodkov iz osebnega življenja naredita zapis zelo osebni, zato teoreti-

⁸⁴ Prav tam, str. 10; Hirsch, 2016, str. 129.

⁸⁵ Bodderly, str. 210.

⁸⁶ Gulliver in Tilson, str. 9; Horton 2020, str. 2367.

⁸⁷ To je odvisno tudi od zdravstvenega stanja zapustnika. Bližje kot je smrti, težje in manj verjetno bo posegel po preklicu oporoke. Teza Gulliverja in Tilsonove tako temelji na predpostavki, da se oporoke ne sestavljajo v zadnjih stadijih življenja in so oporoke na smrtni postelji redkejšje kot nekoč. Simmons, str. 351; Horton 2020, str. 2367.

⁸⁸ Gulliver in Tilson, str. 9.

⁸⁹ Prav tam, str. 9–12; Hirsch, 2016, str. 129. Mogoče je najti primere, ko zaščitne določbe odigrajo svojo funkcijo in preprečijo, da bi se izvršila oporoka, ki je nastala s prevaro, pod prisilo ali z zlorabo zapustnikove volje. Vendar je treba upoštevati tudi število oporok, ki so kljub jasni in resnični oporočiteljevi volji zaradi strogih zakonskih določb neveljavne. Zato bi bilo morda ustreznjeje iskati ravnovesje, po katerem se v največji meri spoštuje oporočiteljeva prava volja, hkrati pa ohranja minimum obličnostnih zahtev, ki še omogočajo zadovoljivo pravno varnost.

ki⁹⁰ že samo besedilo štejejo kot neke vrste podpis. Razumljivo ima tak lastnoročni zapis tudi slabosti,⁹¹ a vendarle deloma zadosti varovalni funkciji, saj jasen in nemoten tok misli pomaga pri oblikovanju sklepa, da je zapustnik ravnal svobodno in zapis ni nastal pod vplivom prevare ali pod drugim nedovoljenim vplivom. Domačnost in neformalnost pa ob primerjavi z drugimi oporočiteljevimi zapisi prispevata tudi k ugotovitvi o avtentičnosti zapisa.⁹²

Že vključitev pravnih laikov dvigne stopnjo varnosti pri zaščiti zapustnika.⁹³ Priče delujejo varovalno in njihovo sodelovanje ureja večina pravnih sistemov.⁹⁴ Za priče veljajo posebne zahteve in ne smejo biti hkrati dediči ali volilojemniki, saj lahko varovalno funkcijo v največji meri omogočajo le nezainteresirane osebe, ki nimajo motiva, da bi silile zapustnika v določeno ravnanje.⁹⁵ Zahteva je sicer predpisana z namenom, da se prepreči nevarnost prevare ali prisile, vendar je predpise vseeno mogoče izigrati. Dobro poučen dedič ne bo nastopil kot priča, saj sicer ne bo deležen koristi, ki bi mu pripadla na podlagi oporoke. A lahko s tem namenom vključi drugo osebo. Če priča nima neposrednih koristi iz oporoke, torej ni dedič niti volilojemnik, a je dogovorjena z njim, da za svojo aktivno vlogo pri sestavi oporoke prejme določeno korist, je upravičeno pričakovati, da bo ravnala v naročeni smeri ali bo pozneje v sodnem sporu krivo pričala na način, kot bo njej v korist, in ne tako, kot je dejansko bilo.⁹⁶ Tako se zdi, da gre v primerih, ko hkrati v vlogi dediča in priče nastopa ista oseba, le za dobronamerne, a naivne laike, ki nevede prekršijo zakonska določila.⁹⁷

Pomen varovalne funkcije je tudi v onemogočanju tretjih oseb, da bi pri podpisovanju zamenjale oporoko, ki je sestavljena po volji oporočitelja, z drugim, njim všečnim dokumentom.⁹⁸ Prisotne priče pozorno in neprestano spremljajo postopek od sestave oporoke oziroma njene prepoznave s strani oporočitelja do sklepnega dejanja, ko jo oporočitelj opremi s svojim podpisom. S prisotnostjo prič, ki se tudi podpišejo na oporoko in s svojim podpisom potrjujejo, da je bil celoten ritual izveden v skladu s predpisi in brez nepravilnosti, se zaščiti oporočitelja

⁹⁰ Horton 2015, str. 1137.

⁹¹ Zaradi laične terminologije slabo služi usmerjevalni funkciji, način zapisa je manj domač sodišču, odsotnost prič pomeni večjo nevarnost, da je bil oporočitelj pri sestavi zaveden ali pod vplivom sile, lahko se pomešajo pojmi, kako se kakšen institut tolmači.

⁹² Horton 2015, str. 1134, 1136–1137. Na občutek pristnosti zapisa vpliva tudi mesto, kamor je oporočitelj zapisal svojo poslednjo voljo. Če je zapustnik napisal oporoko v svojo beležko, kjer so tudi prejšnje in naslednje strani popisane z njegovo pisavo, je le malo dvoma, da oporoka ne bi pripadala imetniku beležke. Horton 2015, str. 1136.

⁹³ Simmons, str. 352–353.

⁹⁴ Prav tam, str. 353.

⁹⁵ Prav tam; Grant, str. 122.

⁹⁶ Gulliver in Tilson, str. 11. K manjši možnosti prevare pripomore tudi natančen zapis oporoke. Simmons, str. 353.

⁹⁷ Gulliver in Tilson, str. 12.

⁹⁸ Hirsch 2016, str. 129; Gulliver in Tilson, str. 11.

in preprečuje, da bi originalno oporoko nadomestila kakšna druga.⁹⁹ Več oseb kot je vključeni v postopek sestave, manjša je verjetnost zlorabe. Če oporoko sestavi odvetnik, bo priča težko uporabila svoj vpliv, saj bo le sodelovala pri že predpripravljeni oporoki. Zapustnika varuje tudi število prič, saj njihovo število pomeni, da bodo pozorne tudi na ravnanje druga druge.

V nekaterih tujih pravnih redih je mogoče v oporoko vključiti tudi posebno klavzulo (*attestation clause*), ki jo podpišejo oporočne priče in s katero potrjujejo, da je bila oporoka sestavljena v skladu s predpisanimi zahtevami. V primeru spora so priče klicane pred sodišče, da pojasnijo okoliščine, ki so bile glavni vzrok sestave oporoke.¹⁰⁰ Če na sodišču pričajo drugače, kot izhaja iz podpisane klavzule, se pojavi dvom o njihovi verodostojnosti. Sodišče mora zato v primeru razlikujočih se izjav ravnati še posebej skrbno in posvetiti dodatno pozornost dokaznemu postopku ter skrbno pretehtati vse okoliščine, da se ugotovi dejansko stanje in kaj je bil glavni vzrok spremembe izjave oporočne priče. Drugače je pri t. i. zapriseženi izjavi (*self-proving affidavit*), ki je enako kot *attestation clause* del oporoke, vendar z močnejšim učinkom, saj nadomešča zaslišanje priče na sodišču.¹⁰¹ Oporoko, ki vsebuje zapriseženo izjavo priče, sodišče samo preizkusi, ne da bi zahtevalo zaslišanje priče. S tem se po mnenju nekaterih izgublja izvirni namen zahteve po prisotnosti prič, saj izključuje neposreden stik sodišča s pričami. Sodišče si tako ustvari mnenje le na podlagi zapisanega, česar pa ni mogoče enačiti z osebno izpovedjo priče v postopku.¹⁰² Z zapriseženo izjavo priča res potrdi, da je bila oporoka sestavljena v skladu s predpisanimi zahtevami, vendar se lahko kdaj kakšne relevantne okoliščine razkrijejo šele med samim pričanjem med dokaznim postopkom. V tem primeru je smiselno, da se prisotne priče lahko vpraša še kaj drugega kot le to, kar izhaja iz zaprisežene izjave. Zapriseženo izjavo mora overiti pooblaščen oseba, a to ne nadomešča koristi, ki jih lahko ima zaslišanje priče pred sodiščem. Poleg tega vključitev prič, za katere se lahko utemeljeno predvideva, da bodo umrle pred oporočiteljem, pomeni na neki način izigranje namena, s katerim je bila določba oblikovana.

⁹⁹ Grant, str. 122; Sitkoff in Dukeminier, str. 146.

¹⁰⁰ Simmons, str. 358.

¹⁰¹ Močnejša vloga zaprisežene izjave zahteva tudi njeno natančnejšo ureditev. V nekaterih državah, kot je Idaho (ZDA), je vsebina zaprisežene izjave del normativne ureditve. Idaho Statutes, 15-2-504, spletni vir: <<https://legislature.idaho.gov/statutesrules/idstat/Title15/T15CH2/SECT15-2-504/>> (14. 1. 2019). Zapriseženo izjavo poznajo naslednje ameriške zvezne države: Kalifornija, Illinois, Indiana, Maryland in Nevada. Simmons Hannibal.

¹⁰² Simmons, str. 358.

4. Obličnostne funkcije pri elektronski obliki oporoke

Elektronska oporoška si postopoma utira pot v pravne rede držav.¹⁰³ Prva jo je sprejela Nevada že leta 2001, danes pa elektronski zapis oporoške dovoljujejo štiri ameriške zvezne države.¹⁰⁴ Druge države elektronske oblike ne poznajo, so se pa njihova sodišča že srečala s posameznimi primeri elektronskih zapisov oporok.¹⁰⁵

Za elektronsko obliko oporoške navedene države štejejo zapise, ki so sestavljeni, podpisani in shranjeni v elektronski obliki. Digitaliziran zapis in podpis je izhodišče vseh ureditev, preostale določbe glede sodelovanja oporočnih prič, obligatornosti hrambe oporoške pri posebnih skrbnikih, zapisa datuma sestave, uporabljivosti biometričnih podatkov, snemanja postopka sestave oporoške idr. pa se med državami razlikujejo.¹⁰⁶

Elektronska oblika oporoške sorazmerno uspešno zadovoljuje funkcije obličnostnih zahtev, odvisno od načina sestave in uporabe varnostnih mehanizmov. Pomanjkljivosti, ki nastanejo zaradi elektronske oblike, bi se dalo rešiti z nekaj enostavnimi mehanizmi.

Elektronska oblika oporoške je lahko problematična z dokaznega vidika. Zaradi uporabe digitalnega medija vsebine oporoške ni mogoče prebrati brez uporabe ustreznega programa in informacijske opreme. Dokazno vrednost pridobi šele, ko je zapis mogoče prebrati. Poleg tega jo je zaradi nematerialne oblike veliko težje odkriti kot listinski dokument. Zaradi poplave dokumentov, ki jih posameznik običajno hrani na različnih elektronskih napravah, se lahko spregleda njen obstoj, še posebno, če niti ime datoteke ne nakazuje na oporočni zapis. Če se karkoli zgodi z medijem, na katerega je zapisana, je lahko vsebina za vedno izgubljena. To se da rešiti z ustvarjanjem varnostnih kopij in posodabljanjem elektronske oblike, v kateri se hrani. Varnostna kopija je zagotovilo zapustniku, da je njegova poslednja volja varna, tudi če se izvornik uniči.¹⁰⁷

Natipkana oporoška, ki ostane v digitalni obliki, z ničimer ne nakazuje na osebnost zapustnika, ampak njen izvor temelji na domnevi, kdo ima elektronsko napravo v posesti. Če je podpis zgolj natipkan, nima nikakršne vrednosti. Uporaba digitalnega pisala odseva osebnost zapustnika in omogoča, čeprav bolj površno, analizo izvora podpisa. Za varnega se šteje tudi

¹⁰³ Crawford, str. 755.

¹⁰⁴ Poleg Nevade so to še Arizona, Indiana in Florida. Banta, str. 579.

¹⁰⁵ Oporočitelji so za zapis svoje poslednje volje v elektronski obliki uporabili digitalno pisalo, jo sestavili na tablični računalnik, natipkali na osebni računalnik ali pustili v obliki neposlanega besednega sporočila na mobilnem telefonu, v obliki videoposnetka na DVD-ju. Nekatera sodišča so z uporabo posebnih določb štela take zapise za veljavne. Glej primeroma zadevi *In Re: Estate of Javier Castro* in *In Re: Estate of Horton v: Hall*.

¹⁰⁶ Nevada Revised Statutes 2019, Indiana Code, Arizona Revised Statutes, The 2019 Florida Statutes.

¹⁰⁷ Banta, str. 592.

varni digitalni podpis. Vendar pri tem ostaja nevarnost nepooblaščne uporabe zapustnikovih podatkov. Pri digitalnem podpisu lahko podpis na dokument dejansko izvede kdorkoli, če le pozna pravilno zaporedje znakov, ki si jih je oporočitelj izbral za geslo, in ima dostop do njegove elektronske naprave, pri tem pa je samo na podlagi podpisa nemogoče ugotoviti zlorabo. Druga možnost je, če obstaja baza oporok, da nekdo nepooblaščen vdre v sistem in vanj naloži ali v njem spremeni oporoko. Zapustnik tako niti ne ve za ta vdor in nevede umre v vlogi oporočitelja.¹⁰⁸ Metapodatki razkrivajo informacije, ki spremljajo postopek sestave oporoke. Oporoke ni mogoče spremeniti, ne da bi vplivali tudi na metapodatke, zaradi česar je tudi elektronska oblika lahko varen način zapisa. Dokazno vrednost še povečata slikovni ali zvočni posnetek, ki bi lahko potencialno samostojno nastopala kot oblika oporoke ali vsaj kot neizpodbiten dokaz k elektronski obliki.¹⁰⁹

Podobne težave, kot jih ima solemnitetna funkcija pri klasičnih oblikah oporok, so tudi pri elektronski različici. Ena temeljnih nalog, ki jih imajo obličnostne zahteve, je, da se oporočitelj zaveda tega, da sestavlja oporoko, in posledic takega ravnanja. Tako kot pri lastnoročni oporoki je tudi pri elektronski oporoki, ki jo sestavlja oporočitelj v lastni izvedbi, prepuščen samemu sebi. Spremeni se le medij, na katerega se zapiše besedilo. V tem primeru elektronskega zapisa ne spremlja nobena ceremonialnost, zato oporočitelj niti ne dobi vtisa zahtevane resnosti in skrbnosti. Dvom spremlja tudi oporoke, ki jih zapustnik sestavi in shrani na družbenih omrežjih. Primarna vloga teh spletnih strani je virtualni klepet in objavljanje vsakodnevnih aktivnosti. Lahkotnost vsebin je kontrast resnosti, ki se pričakuje pri sestavi oporoke. Funkcionalnost solemnitetne funkcije zagotavlja vključitev drugih oseb v postopek sestave. Njihova udeležba da postopku posebno težo in opozarja oporočitelja, da dejanje presega pomen, ki ga ima sicer redno pisanje računalniških dokumentov ali pošiljanje elektronskih sporočil. Če je taka oseba pravnik oziroma ima določene druge kvalifikacije, lahko s svojo prisotnostjo pomaga pri izbiri terminoloških izrazov, ki so sodišču blizu, in pri oblikovanju pravnega okvira, da oblika zadosti zakonskim zahtevam.¹¹⁰ Vendar vključitev tretjih oseb ni edini postopek, ki ima solemnitetno funkcijo. To se da doseči tudi v primerih, ko zapustnik glede oporočnih razpolaganj uporabi posebne programe, ki mu ponujajo sestavo oporoke. Že sama uporaba takega programa, specializiranega za sestavo oporoke, izkazuje utemeljeno domnevo, da se je zapustnik zavedal, da sestavlja oporoko. Poleg tega jih je mogoče oblikovati na način, da lahko zapustnik še naprej uporablja program le, če se strinja s prikazanimi obvestili, ki ga opozarjajo

¹⁰⁸ Boddery, str. 210.

¹⁰⁹ Banta, str. 593.

¹¹⁰ Rangan, str. 1798, 1805, 1807; Hall, str. 362. Določena prednost je že, če je elektronska oporoka sestavljena v obliki standardizirane predloge. Uporaba točno določene predloge in uporabljena terminologija v njej sta jasna indica, da je bilo oporočiteljevo ravnanje usmerjeno v sestavo oporoke. Hall, str. 362.

na pomen njegovega dejanja in pravne posledice, ki jih prinaša s seboj. Tak način je lahko pri opominjanju zapustnika celo učinkovitejši kot klasična lastnoročna oporoka.¹¹¹

Usmerjevalna funkcija se ne razlikuje med klasičnimi oblikami oporok in elektronsko obliko, ampak se njena vloga spreminja glede na udeležbo tretje osebe v postopku sestave oporoke. Če je zapustnik sam sestavil elektronsko oporoko, bodisi z zapisom na računalnik bodisi z uporabo spletnih platform, uporabljena terminologija zajema izključno njegovo znanje in laično interpretacijo zakonskih določb. Zaradi nepravilnega izražanja lahko ostanejo nejasna razpolaganja in oporočiteljev namen. Ker pri sestavi ni sodeloval nihče drug, standardizirana oblika oporoke nima zaznavne usmerjevalne funkcije. Drugače je pri elektronski oporoki, pri kateri sodeluje pravno usposobljena oseba. V tem primeru usmerjevalna funkcija učinkuje, saj izražanje zapustnikovih želja usmerja strokovna oseba in skrbi za pretvorbo besedila v strokovni jezik. Če je problematična zgolj oblika, se to da rešiti z njeno standardizacijo. Enotnost oblike predpisuje zakonodajalec, zato bi bila le stvar določenosti predpisov, kako natančno bi opredelili obliko elektronskega zapisa. Določena standardizirana oblika omogoča nezmotljivo prepoznavo zapisa kot oporoke, uporabljena terminologija pa ne vzbuja dvomov o oporočiteljevi pravi volji, kar bi imelo zadovoljivo usmerjevalno funkcijo.¹¹²

Elektronska oblika oporoke, pri kateri sodeluje le zapustnik, ne izkazuje, ali jo je sestavil v zmoti, pod prisilo, grožnjo ali zaradi zvihače. Zapustnik je enako verjetno podvržen različnim zlorabam, ki zaradi elektronskega načina zapisa niti niso zaznavne. Kdor hoče obiti pravni sistem, bo našel način, da bo to izvedel, ne glede na to, ali bo šlo za pisno ali elektronsko obliko oporoke. Indici, ki lahko nakazuje na dvom o upoštevnosti oporoke, so metapodatki, ki razkrivajo okoliščine sestave oporoke, vendar zaradi svoje objektivnosti niti niso nujno koristni. Zapustnik je bolj varovan v primeru, da poleg zapisa obstaja še videoposnetek sestave oporoke. Na podlagi posnetka je mogoče neposredno opazovati potek dogajanja in vsakokratni ocenjevalec ima možnost, da sam presodi okoliščine, ki so botrovale nastanku oporoke.¹¹³ Ob uporabi ustreznih varnostnih mehanizmov, kot je na primer prstni odtis ali podrobna uporaba metapodatkov, je lahko elektronska oblika oporoke celo varnejša kot njena pisna izvedba.¹¹⁴

Sodelovanje tretjih oseb deluje varovalno in ščiti zapustnika, da lahko izrazi svojo poslednjo voljo. Zaradi tega ostaja smiselna ohranitev oporočnih prič tudi pri elektronski obliki oporoke. Enak cilj, kot ga imajo priče, bi bilo mogoče nadomestiti z uporabo snemalnih naprav. Vi-

¹¹¹ Hall, str. 365–366.

¹¹² Rangan, str. 1798, 1805, 1807; Hall, str. 361; Banta, str. 596–597.

¹¹³ Rangan, str. 1798, 1805, 1807.

¹¹⁴ Prav tam, str. 594–595.

deoposnetek daje neposreden vpogled v samo dogajanje in omogoča sodišču, da samo presodi o obstoju oporočiteljeve svobodne volje.¹¹⁵

5. Sklep

Obličnostne zahteve so ustvarjene z namenom, da služijo zapustniku, in ne, da delujejo proti njemu. Čeprav se v praksi dogaja, da je oporoka neveljavna zaradi neprimerne oblike in lahko zelo majhne napake povzročajo frustracije oporočnim dedičem, ki niso hkrati tudi zakoniti dediči ter so posledično izključeni iz dedovanja, taki primeri po drugi strani ustvarjajo gotovost, da bodo oporočiteljeve želje zanesljivo spoštovane. Obličnostne funkcije tako utemeljujejo smiselnost predpisanih zahtev. Njihova uspešnost se razlikuje med posameznimi oblikami oporok. Če je bilo za lastnoročno oporoko ugotovljeno, da obličnostne zahteve ne dosegajo ciljev, ki jih zasledujejo obličnostne funkcije, nekatere druge oblike, kot je pisna oporoka pred pričami, te cilje dosegajo v povsem zadovoljivi izvedbi.

Elektronska oblika oporoke pokriva zelo širok spekter različnih digitaliziranih zapisov, od enostavnega tipkanja in hrambe na trdem disku naprave, podpisovanja z digitalnim podpisom do uporabe spletne pošte, družbenih omrežij ali izvedbe z uporabo videotehnologije.¹¹⁶ Ravno ta širina možnosti ustvarja nemogoče stanje, ko bi bile za vsak posamezni zapis predpisane zahteve in določena vloga posamezne funkcije. Tuje ureditve, ki dovoljujejo elektronsko obliko oporoke, predpisujejo okvirne določbe, konkreten način izvedbe pa prepuščajo odločitvi zapustnika. Zapustnik se tako svobodno odloča, na kakšen način bo v okviru zakonskih določb zapisal svojo poslednjo voljo v elektronski obliki. Različni elektronski načini zapisov se razlikujejo glede uspešnosti uresničevanja obličnostnih funkcij. Ravno zaradi te neenakosti, ki ustvarja različno pravno varnost, je potrebna opredelitev načina, ki v zadovoljivi meri dosega cilj, ki se ga s predpisovanjem obličnostnih zahtev želi doseči.

¹¹⁵ Prav tam, str. 1807.

¹¹⁶ Prav tam, str. 1791.

Literatura

- BANKS, Jasmine. Turnin a won't into a will: Revisiting Will Formalities and e-filing as Permissible Solutions for Electronic Wills in Texas. *Estate Planning & Community Property Law Journal*, 2015, letn. 8, št. 1, str. 291–316.
- BANTA, Natalie M. Electronic Wills and Digital Assets: Reassessing Formality in the Digital Age. *Baylor Law Review*, 2019, letn. 71, št. 3, str. 547–603.
- BEYER, Gerry W., in HARGROVE, Claire G. Digital Wills: Has the Time Come for Wills to Join the Digital Revolution?. *Ohio Northern University Law Review*, 2007, letn. 33, št. 3, str. 865–902.
- BODDERY, Scott S. Electronic Wills: Drawing a Line in the Sand against Their Validity. *Real Property, Trust and Estate Law Journal*, 2012, letn. 47, št. 1, str. 197–212.
- CALDWELL, Christopher J. Should »e-wills« be wills: Will advances in technology be recognized for will execution?. *University of Pittsburgh Law Review*, 2002, letn. 63, št. 2, str. 467–486.
- CRAWFORD, Bridget J. Blockchain Wills. *Indiana Law Journal*, 2020, letn. 95, št. 3, str. 735–788.
- CRITCHLEY, Patricia. Privileged Wills and Testamentary Formalities: A Time to Die?. *The Cambridge Law Journal*, 1999, letn. 58, št. 1, str. 49–58.
- FULLER, Lon L. Consideration and Form. *Columbia Law Review*, 1941, letn. 41, št. 5, str. 799–824.
- GLOVER, Mark. Minimizing Probate-Error Risk. *University of Michigan Journal of Law Reform*, 2016, letn. 49, št. 2, str. 335–404.
- GRANT, Joseph Karl. Shattering and moving beyond the Gutenberg Paradigm: the Dawn of the Electronic Will. *University of Michigan Journal of Law Reform*, 2008, letn. 42, št. 1, str. 105–139.
- GULLIVER, Ashbel G., in TILSON, Catherine J. Classification of Gratuitous Transfers. *The Yale Law Journal*, 1941, letn. 51, št. 1, str. 1–39.
- HALL, Paige. Welcoming E-Wills into the Mainstream: The Digital Communication of Testamentary Intent. *Nevada Law Journal*, 2019, letn. 20, št. 1, str. 339–372.
- HIRSCH, Adam J. Inheritance and Inconsistency. *Ohio State Law Journal*, 1996, letn. 57, št. 4, str. 1057–1162.
- HIRSCH, Adam J. Gulliver and Tilson, »The Classification of Gratuitous Transfer« – A Belated Review. *University of Queensland Law Journal*, 2016, letn. 35, št. 1, str. 127–134.
- HORTON, David. Wills Law on the Ground. *UCLA Law Review*, 2015, letn. 62, str. 1094–1155.
- HORTON, David. Partial Harmless Error for Wills: Evidence from California. *Iowa Law Review*, 2018, letn. 103, št. 5, str. 2027–2068.
- HORTON, David. Do-It-Yourself Wills. *UC Davis Law Review*, 2020, letn. 53, št. 5, str. 2357–2396.
- HORTON, David, in WEISBORD, Reid Kress. COVID-19 and Formal Wills. *Stanford Law Review Online*, 2020, letn. 73, št. 1, str. 18–27.

- LANGBEIN, John H. Substantial Compliance with the Wills Act. *Harvard Law Review Association*, 1975, letn. 88, št. 3, str. 489–531.
- LANGBEIN, John H. Absorbing South Australia's Wills Act Dispensing Power in the United States: Emulation, Resistance, Expansion. *Adelaide Law Review*, 2017, letn. 38, št. 1, str. 1–12.
- McENIERY, Ben. Succession Law Keeping Pace with Changes in Technology and Community Expectations – Informal Wills. *Journal of New Business Ideas & Trends*, 2014, letn. 22, št. 1, str. 1–10.
- POGAČNIK, Borut. Podpis pod drobnogledom. *Pravna praksa*, 2002, letn. 21, št. 23, str. 12–13.
- RANGAN, Vinitra. What is an »Electronic Will«?. *Harvard Law Review*, 2018, letn. 131, št. 6, str. 1790–1811.
- RHODES, Anne-Marie. Notarized Will. *Quinnipiac Probate Law Journal*, 2014, letn. 27, št. 4, str. 419–433.
- SIMMONS, Thomas E. Wills above Ground. *The Elder Law Journal*, 2016, letn. 23, št. 2, str. 343–370.
- SIMMONS HANNIBAL, Betsy. Self-Proving Affidavits, <www.nolo.com/legal-encyclopedia/self-proving-affidavits.html> (8. 9. 2020).
- SITKOFF, Robert H., in DUKEMINIER, Jesse. *Wills Trusts & Estates*, 10th Edition. New York: Wolters Kluwer, 2017.
- WEISBORD, Reid Kress. Wills for everyone: Helping Individuals Opt out of intestacy. *Boston College Law Review*, 2012, letn. 53, št. 1, str. 877–982.